

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Збірник наукових праць № 6 (8)

Київ 2009

УДК 378.091.2=056.26(082)
ББК я43
А43

*Рекомендовано до друку Вченою радою Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»
(Протокол № 3 від 26.06.2009 р.)*

Свідectво про державну реєстрацію серія КВ № 6684

Редакційна колегія:

Таланчук П. М. — головний редактор, академік АПН України, доктор технічних наук, професор; *Нікуліна Г. Ф.* — заступник головного редактора, кандидат технічних наук; *Барно О. М.* — доктор педагогічних наук, професор; *Бебик В. М.* — доктор політичних наук, професор; *Бондар В. І.* — академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор; *Берlach А. І.* — доктор юридичних наук, професор; *Вісковатова Т. П.* — доктор психологічних наук, професор; *Галімов А. В.* — доктор педагогічних наук, професор; *Засенко В. В.* — член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук; *Клименко В. В.* — доктор психологічних наук, професор; *Кокун О. М.* — доктор психологічних наук, професор; *Кольченко К. О.* — кандидат технічних наук, доцент; *Ложкін Г. В.* — доктор психологічних наук, професор; *Макаров Р. М.* — академік АПН Росії, доктор педагогічних наук, професор; *Максименко С. Д.* — академік АПН України, доктор психологічних наук, професор; *Мурза В. П.* — доктор біологічних наук, професор; *Невмержицький О. А.* — кандидат педагогічних наук, доцент; *Романенко Л. Ф.* — доктор економічних наук, професор; *Самойлова С. С.* — відповідальний секретар; *Соботович С. Ф.* — член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор; *Тарасун В. В.* — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; *Томчук М. І.* — доктор психологічних наук, професор; *Хохліна О. П.* — доктор психологічних наук, старший науковий співробітник; *Циба В. Т.* — доктор філософських наук, старший науковий співробітник; *Чайка В. Є.* — доктор біологічних наук, професор; *Чеп М.-Л. А.* — кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; *Чепелєва Н. В.* — член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор; *Чернілевський Д. В.* — доктор педагогічних наук, професор.

Рецензенти:

Засенко В. В. — заступник директора Інституту спеціальної педагогіки АПН України, член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук

Малхазов О. Р. — професор кафедри авіаційної психології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, доктор психологічних наук

А43 Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. — № 6(8). — К. : Університет «Україна», 2009. — 484 с.

У збірнику вміщено статті з актуальних проблем навчання та виховання, професійної, соціально-психологічної та фізичної реабілітації людей з особливими потребами. Видання орієнтоване на науковців, викладачів, співробітників служб соціальної допомоги та реабілітаційних центрів, а також на всіх, хто опікується проблемами людей з інвалідністю.

УДК 378.091.2=056.26(082)
ББК я43

© Університет «Україна», 2009

© Інститут вищої освіти АПН України, 2009

© Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2009

Т. Л. Панченко

Дослідження готовності студентів з інвалідністю
до виконання самостійної роботи
у процесі навчання287

А. О. Курбатова

Психологічні особливості правильного вибору професії296

С. Д. Яковлєва

Стан вищих психічних функцій і працездатність дітей,
хворих на ДЦП303

Розділ 4. ФІЗИЧНА, МЕДИЧНА, СОЦІАЛЬНА І СПОРТИВНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ311

Н. О. Белікова

Основні визначення фізично-реабілітаційної освіти311

Н. І. Гітун, Н. О. Белікова

Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів
з особливими потребами318

Томашук О.

Підготовка майбутніх фахівців з адаптивного
фізичного виховання до роботи в центрах інваспорту
як педагогічна проблема326

А. П. Березовский, Л. Б. Бондаренко, Н. Е. Сахно

Программа использования средств физической реабилитации
для устранения последствий тромбоза нижней конечности
в третьем периоде болезни334

М. Ф. Хорошуха

До природи агресивності юних спортсменів 13–16 років,
які спеціалізуються в різних видах спорту:
лонгітудинальні дослідження (повідомлення друге)343

А. П. Березовський, Т. А. Дроннікова

Програма використання різних видів масажу у перший
період розвитку тромбозу глибоких судин нижніх кінцівок353

Література

1. Григорьева М. Н. Практический опыт педагогики глазами школьного психолога // Вопросы психологии. — 1994. — № 3. — С. 108–115.
2. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология. — СПб, 2001. — 464 с.
3. Дубровинская Н. В., Фарбер Д. А., Бузруких М. М. Психофизиология ребенка. — М., 2000. — 144 с.
4. Акимова М. К., Козлова В. Т. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: учет и коррекция. — М., 2002. — 160 с.
5. Ратанова Т. А. Психофизиологические основы индивидуальности. — М., 1999. — 126 с.
6. Еромолаев О. Ю., Марютина Т. М., Мешкова Т. А. Внимание школьника. — М., 1987. — 79 с.
7. Ермалаев Ю. А. Возрастная физиология. — М., 2001. — 410 с.
8. Зимняя И. А. Личность — деятельный подход как основа организации образовательного процесса // Воспитать человека. — М., 2002. — С. 150–155.
9. Кучменко О. Б. Основы генетики // Навчальна програма. — К., 2007 — 18 с.
10. Запорожец А. В. Избранные психологические труды. Т. 1: Психическое развитие ребенка. — М., 1986. — 316 с.
11. Семенович А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. — М., 2002. — 232 с.
12. Дубровина И. В., Данилова А. М., Прихожан А. М. Психология. — М., 2001. — 464 с.
13. Прокофьев М. А. Проблемы дифференциации обучения. // Проблемы дифференциации обучения в советской школе. — М., 1987. — С. 3–4.

Т. Л. Панченко,
аспірантка

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Стаття містить розгляд теоретичних підходів до розуміння когнітивного й операційно-процесуального компонентів психологічної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи, результати експериментального дослідження особливостей когнітивної й операційно-процесуальної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи у процесі навчання.

Ключові слова: самотійна робота, студенти з інвалідністю, психологічна готовність, когнітивна готовність, операційно-процесуальна готовність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Самотійна робота студентів є однією з найважливіших складових навчального процесу вищих навчальних закладів (ВНЗ), у ході якої відбувається формування знань, умінь і навичок, що необхідні для оволодіння професією, а надалі забезпечується засвоєння прийомів пізнавальної діяльності, розвиток інтересу до творчої роботи і, врешті-решт, здатність вирішувати професійні завдання.

Ступінь готовності до самотійної діяльності є одним із показників якості підготовки фахівців. Випускники ВНЗ повинні не тільки отримати необхідні теоретичні знання й набути практичних умінь і навичок, але й оволодіти способами самотійної пізнавальної діяльності.

Більша частина студентів з інвалідністю психологічно не підготовлені до особливостей навчання у ВНЗ, до самотійної діяльності. Разом з тим успіх процесу їхньої соціальної інтеграції багато в чому залежить саме від готовності та здатності самотійно вирішувати свої життєві проблеми, серед яких чільне місце посідає проблема професійної самореалізації, самотійного здобування знань.

Таким чином, особливо актуальними сьогодні є питання пошуку шляхів оптимізації процесів формування психологічної готовності студентів з інвалідністю до самотійної навчальної роботи, розвитку вмінь і навичок її здійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі висвітлено різні аспекти проблеми формування готовності особистості до самотійної роботи: готовність до самоосвіти і самотійної роботи (С. В. Боровська, П. І. Підкасистий, Л. М. Фрідман, Я. Ю. Шуховцева, Т. Я. Яковець та ін.); особистісні якості, необхідні для успішного виконання самотійної роботи (Є. М. Зайко, С. В. Кульневич, С. Є. Матушкін, П. І. Чернецов та ін.); методи та прийоми розвитку самотійності у пізнавальній діяльності (О. А. Абдулліна, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін.); практична спрямованість самотійної роботи та її вплив на якість навчання (О. А. Вербицький, У. Кілпатрік та ін.); сутність і структура самотійної роботи та її вплив на якість навчання (І. А. Зимня, І. І. Ільясов, П. І. Підкасистий, М. М. Скаткін, А. В. Усова, Т. І. Шамова та ін.).

Психологічна готовність — динамічне явище, що залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. Серед них найвпливовішими є зміст і рівень складності вирішуваних задач, новизна, творчий характер діяльності; обставини та умови діяльності; особливості стимулювання дій та результатів; мотивація, прагнення досягнення певного результату; прогнозування успішності своїх дій; самооцінка; нервово-психічний стан, стан здоров'я, фізичне самопочуття; особистий досвід мобілізації сил розв'язання складних завдань; рівень самоконтролю, вміння створити оптимальні внутрішні умови для діяльності; відповідність схильностей і здібностей людини характеру обраної діяльності.

Теоретичний аналіз досліджень із питань інтегрованого навчання студентів з обмеженими функціональними можливостями [4; 5; 7; 8 та ін.] дає можливість виділити певні психологічні проблеми таких студентів, що суттєво позначаються як на їх навчанні загалом, так і на процесі самостійної роботи зокрема. Так, для студентів з інвалідністю характерні зосередженість на своїй хворобі; знижена працездатність, підвищені втомлюваність й виснажуваність; незначні порушення когнітивної сфери, порушення концентрації уваги; труднощі у сприйнятті навчального матеріалу в загальноприйнятому вигляді; низький рівень мотивації досягнення; нерозвиненість самоконтролю; підвищена тривожність; емоційна нестійкість; низька самооцінка; відчуженість, невміння спілкуватися, невпевненість у собі, несамотійність у прийнятті рішень, звичка до постійного опікування.

Студенти-інваліди, таким чином, мають специфічні потреби щодо організації освітнього процесу загалом і самостійної роботи зокрема, психолого-педагогічного супроводу навчання.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Метою статті стало дослідження когнітивного та операційно-процесуального компонентів психологічної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи студентів у процесі навчання в закладах вищої освіти, конкретизація критеріїв та рівнів сформованості цих компонентів у студентів-інвалідів.

Для досягнення мети нами були використані такі методи: 1) теоретичні — аналіз наукової літератури, узагальнення і порівняння результатів досліджень інших авторів; 2) експериментальні — методи опитування, спостереження, математичної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самостійна роботи студента — це специфічний вид діяльності навчання, головною

метою якого є формування самостійності суб'єкта, тобто здатності організовувати та реалізувати свою діяльність за відсутності стороннього керівництва і допомоги [3, 11].

У структурі самостійної роботи як виду діяльності науковці виділяють такі взаємопов'язані компоненти: мотив діяльності, її мета, способи здійснення, зовнішні умови. Самостійна робота студентів може здійснюватися лише за наявності всіх означених компонентів, котрі слід не просто враховувати, а чітко задавати кожен з них, забезпечуючи їх зміст та максимально можливий рівень розвитку [2, 14].

Психологічну готовність студентів з інвалідністю до самостійної роботи у процесі навчання ми розуміємо як цілісне утворення, що містить комплекс взаємопов'язаних компонентів — мотиваційного, когнітивного, операційно-процесуального, емоційно-вольового. Когнітивний та операційно-процесуальний компонент психологічної готовності до самостійної роботи характеризується наявністю адекватних вимогам діяльності рис, якостей особистості, сформованою системою знань, умінь і навичок, які застосовуються студентами при виконанні відповідних завдань [6, 188].

На думку В. Козакова, формування знань студентів, умінь і навичок самостійної діяльності відбувається опосередковано через зміст і методи всіх видів навчальних занять [3, 14–15].

На самостійну роботу студентів впливають різноманітні зовнішні та внутрішні (системні) фактори, які викликають відхилення фактичних результатів самостійної роботи студентів від запланованих. До низки зовнішніх перешкод можна віднести як групу об'єктивних (хвороби, інші види діяльності тощо), так і суб'єктивних (відсутність навичок і умінь організації та планування самостійної роботи, недостатній рівень культури розумової праці) факторів. Системні перешкоди зумовлені недосконалістю нормування і планування, недоліками організаційно-методичного забезпечення та контролю тих, хто навчається [1].

В організації самостійної роботи студентів з інвалідністю особливо важливим є правильне визначення обсягу і структури змісту навчального матеріалу, що виноситься на самостійне опрацювання, а також необхідне методичне забезпечення їхньої самостійної роботи. Методичне забезпечення такої праці студентів включає програму діяльності, варіативні завдання, нестандартні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожної особистості. Створюючи

систему самостійної роботи студентів, потрібно, по-перше, навчити їх вчитися і, по-друге, ознайомити із психофізіологічними основами розумової праці, технікою її наукової організації.

Характер навчальної роботи зі студентами, котрі мають вади здоров'я, зумовлений специфікою їхньої життєдіяльності, а це, своєю чергою, визначає індивідуалізацію форм і методів роботи з ними. Робота викладача насамперед повинна бути спрямована на вироблення в студентів з інвалідністю знань, умінь і навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності, що допоможе студентам перебороти непевність у своїх можливостях вирішити поставлене перед ними завдання, вплине на їхню самооцінку і рівень домагань. Усе разом узятє сприятиме підвищенню компетентності студентів у самостійній навчальній діяльності, що може суттєво вплинути на якість навчання загалом.

Організація самостійної роботи студентів з інвалідністю проходить у два етапи, якими є: а) початкова організація, що передбачає безпосередню участь викладача в діяльності студентів з виявленням причин появи помилок; б) самоорганізація, що не вимагає безпосередньої участі викладача у процесі самостійного формування знань студентів.

Викладач має постійно стимулювати діяльність студента з інвалідністю, висуваючи нові завдання, розкриваючи перспективи інтелектуального розвитку, оцінюючи роботу та заохочуючи до неї при отриманні позитивних результатів навчальної діяльності.

Самостійна діяльність загалом передбачає високий рівень мотивації, особливо внутрішньої; здатність самостійно виконувати різні типи завдань, включаючи творчі; продуктивні уміння здійснювати самооцінку і самоконтроль.

Експериментальне дослідження особливостей розвитку та динаміки формування когнітивної й операційно-процесуальної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи у процесі навчання проводилося на базі Білоцерківського інституту економіки і управління та Хмельницького інституту соціальних технологій вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Дослідженням було охоплено 103 студенти з інвалідністю.

Аналіз результатів опитування студентів з інвалідністю показав, що позитивно оцінили свою готовність до виконання самостійної роботи 80,8% респондентів, 7,7% опитаних оцінили її негативно,

11,5% — не визначилися із відповіддю. При цьому тільки 25% студентів з інвалідністю зазначили, що вони мають добре сформовані вміння і навички виконання самостійної роботи в процесі навчання, 62,5% вважають, що володіють сформованими вміннями і навичками щодо виконання окремих видів робіт, 12,5% опитаних повідомили, що мають тільки поняття про виконання окремих видів самостійної роботи. 48% опитаних студентів зазначили, що не вміють правильно організовувати свою самостійну роботу, 56% — не вміють раціонально розподіляти час (оскільки кожен студент називав, як правило, кілька факторів, загальна кількість відповідей не склала 100%). Більшість опитаних студентів з інвалідністю відмічають відсутність у себе знань про загальні правила самоорганізації навчальної діяльності, невміння реалізовувати передбачувані нею дії.

Опитані нами студенти з інвалідністю зазначають також, що вони повільно сприймають навчальний матеріал на слух, відчувають труднощі при читанні та конспектуванні навчальних і наукових текстів, навіть за наявності певних умінь самостійної діяльності. Складними для них є процеси сприймання, усвідомлення, переробки, інтерпретації та фіксування необхідної інформації.

Через незвичність і великі обсяги самостійної роботи студенти з інвалідністю іноді просто фізично не можуть виконати роботу, у них виникає відчуття перевантаження.

Отримана нами інформація вказує на те, що значна частина студентів відчуває більше задоволення від процесу виконання самостійної роботи, досягнення її позитивного результату, ніж від процесу навчання загалом. Тим часом значною є кількість студентів, яким не подобається працювати самостійно.

На підставі аналізу теоретичних підходів і практичної діяльності ВНЗ нами визначено такі рівні когнітивної й операційно-процесуальної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи:

- низький рівень — передбачає володіння базовими знаннями й вміннями здійснення самостійної роботи: студент виконує завдання репродуктивного характеру, працює переважно за вказівками викладача; не здатен раціонально організовувати, прогнозувати, планувати самостійну роботу, здійснювати повноцінний самоконтроль і самооцінку результатів самостійної роботи;

- середній рівень — передбачає наявність знань та умінь щодо здійснення частково-пошукових дій, дій узагальнення, систематизації, класифікації, застосування знань, умінь і навичок у змінюваних

ситуаціях з метою отримання певного результату; студент планує самостійну роботу на короткий термін (день, зрідка — тиждень), прогнозує її результати переважно з допомогою викладача; не завжди правильно обирає оптимальні, раціональні шляхи досягнення мети самостійної роботи; самостійна робота на заняттях і в позааудиторний час не завжди раціонально організована;

- високий рівень — характеризується володінням такими знаннями і вміннями, які дають змогу виконувати творчі завдання; студент уміє визначати власну пізнавальну мету і планувати шляхи її досягнення; здійснює прогнозування процесу і результатів самостійної роботи; вміє самостійно обирати раціональні, оптимальні шляхи досягнення поставленої мети самостійної діяльності.

Використання методів опитування студентів з інвалідністю, спостереження за їх самостійною роботою під час навчальних занять, оцінювання якості виконаних завдань дало змогу визначити відповідні показники сформованості вмінь самостійної роботи.

Показниками сформованості когнітивного й операційно-процесуального компонента готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи є самооцінка готовності та рівень розвитку знань і вмінь виконувати завдання для самостійної роботи (склад і якість операцій, які виконуються, їх усвідомленість, повнота, послідовність, ступінь складності, ступінь узагальненості, ступінь самостійності, час виконання); рівень умінь визначати обсяг роботи, виділяти її етапи, визначати мету і завдання діяльності на кожному етапі, розподіляти час, організовувати робочий простір.

Результати проведеного дослідження показали, що низький рівень когнітивної й операційно-процесуальної готовності до самостійної роботи мають 28,7% студентів з інвалідністю (від загальної кількості досліджуваних); середній рівень — 36,8% респондентів; високий рівень — 34,5% студентів-інвалідів.

Аналіз спостережень за діяльністю студентів з інвалідністю у процесі самостійної роботи та оцінювання якості її виконання (за п'ятибальною шкалою) дали змогу виявити характер прояву умінь самостійної роботи студентів на відповідних рівнях сформованості операційно-процесуальної готовності до самостійної роботи (див. таблицю).

З огляду на отримані результати, можна констатувати недостатній рівень сформованості операційно-процесуальної готовності студентів з інвалідністю до самостійної роботи у процесі навчання.

Таблиця — Сформованість умінь самостійної роботи у студентів з інвалідністю

Уміння	Характер прояву вміння на різних рівнях операційно-процесуальної готовності		
	низький	середній	високий
Визначення мети самостійної роботи	3,62	3,71	4,42
Самостійний вибір об'єкта вивчення	3,13	3,86	4,37
Розроблення плану і програми самостійної роботи	3,15	3,94	4,56
Пошук додаткової інформації	3,42	4,18	4,39
Раціональні способи досягнення мети	3,57	3,89	4,23
Раціональна організація часу	3,92	4,25	4,68

Відповідно до поставлених завдань у ході експериментальної роботи нами було встановлено, що когнітивна й операційно-процесуальна готовність студентів з інвалідністю до самостійної роботи має позитивну динаміку змін рівнів сформованості у разі застосування цілісної системи підготовки студентів до роботи.

Аналіз результатів дослідження засвідчив також, що вдосконалення процесу взаємодії викладачів і студентів підвищує не тільки потребу студентів у самостійній роботі, але й рівень знань з предметів. Студенти, які брали участь в експерименті, стали частіше звертатися до викладача за порадою щодо вдосконалення виконання завдання для самостійної роботи; вони стали краще працювати з літературними джерелами; набули навичок ефективного спілкування з товаришами та викладачами, врегулювання емоційного стану; частково поліпшилися їхні організаційно-управлінські уміння, уміння планувати власну діяльність, давати самооцінку виконаній роботі.

В статье рассматриваются теоретические подходы к пониманию когнитивного и операционно-процессуального компонентов психологической готовности студентов с инвалидностью к самостоятельной работе; результаты экспериментального исследования особенностей когнитивной и операционно-процессуальной готовности студентов с инвалидностью к самостоятельной работе в процессе обучения.

Ключевые слова: самостоятельная работа, студенты с инвалидностью, психологическая готовность, когнитивная готовность, операционно-процессуальная готовность.

Theoretical approaches to understanding the cognitive, operation and processive components of psychological readiness of disabled students to self-studying are considered in the article. The article also deals with the results of experimental research of peculiarities of cognitive, operation and processive readiness of disabled students to self-studying in the course of studies.

Key words: self-studying, disabled students, psychological readiness, cognitive readiness, operation and processive readiness.

Література

1. Галицков С. Я. Управление самостоятельной работой студентов: системный подход [Электронный ресурс] / С. Я. Галицков, В. Н. Михалькевич. — Режим доступа : http://www.pguas.ru/conf4/files/Sbornik_08/1/Galizkov_Upravlenie.doc
2. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е. В. Заика // Практична психологія та соціальна робота. — 2002. — № 5. — С. 13–19.
3. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков. — К. : Высш. шк., 1990. — 248 с.
4. Кольченко К. О. Проблемы навчання студентів з інвалідністю у вищих навчальних закладах / К. О. Кольченко // Любомира. — 2003. — № 1–2. — С. 19–23.
5. Кравець Н. П. Проблема засвоєння знань студентами з особливими потребами / Н. П. Кравець // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. — К., 2002. — № 2. — С. 119–124.
6. Панченко Т. Л. Психологічна готовність студентів з інвалідністю до самостійної роботи як предмет теоретичного аналізу / Т. Л. Панченко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К.: Логос, 2007. — Т. 7. — Вип. 12. — С. 183–189.
7. Таланчук П. М. та ін. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навч.-метод. посібник / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. — К. : Соцінформ, 2004. — 128 с.
8. Томчук М. І. та ін. Психологія адаптації до навчання студентів з особливими потребами : монографія / М. І. Томчук, Т. О. Комар, В. А. Скрипник. — Вінниця: Глобус-Прес, 2005. — 226 с.